

Валентина Коваль

**КОМПЕТЕНТІСНО СПРЯМОВАНЕ НАВЧАННЯ
ЯК ОДНА З ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ
ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ**

У статті визначено поняття «умова», «педагогічна умова», на основі порівняльного аналізу класифікацій умов професійної підготовки фахівців виділено педагогічні умови професійної підготовки майбутніх учителів-філологів, а також детально охарактеризовано організацію у вищих навчальних закладах компетентісно спрямованого навчання як однієї з педагогічних умов формування професійної компетентності майбутніх учителів української мови та літератури. У процесі дослідження виділено такі педагогічні умови формування професійної компетентності майбутніх учителів-словесників: організацію у вищих навчальних закладах компетентісно спрямованого навчання; вироблення у студентів лінгводидактичних стратегем і мовленнєво-поведінкової стратегії майбутньої професійної діяльності; створення позитивної мотивації у студентів до формування особистісних та професійних якостей. Автором доведено, що саме компетентісно спрямоване навчання допомагає втілити в життя ідею саморозвитку освітніх систем, сформувати особистість, здатну орієнтуватися в розмаїтті протиріч сучасного світу, визначати свій власний шлях саморозвитку, самонавчання і самовизначення у професійній кар'єрі.

Ключові слова: умова, педагогічна умова, професійна компетентність, компетентісно спрямоване навчання, самооцінка, інтерактивна технологія.

XXI століття висуває нові вимоги до підготовки вчителя загальноосвітньої школи. Це не панацея, а єдиний шлях успішного входження України в європейський та світовий освітній простір. Такого вчителя готує вищий навчальний заклад, а це означає, що система навчання у вищій школі має бути переглянута з позицій її змісту, нових форм і методів підготовки майбутніх учителів-філологів. На цих аспектах наголошується в Державній національній програмі «Освіта» (Україна XXI століття), Законі України «Про вищу освіту», Національній доктрині розвитку освіти та ін.

Формування професійної компетентності майбутніх вчителів-філологів має бути спрямоване на модернізацію на всіх рівнях змісту освіти, форм, методів та технологій навчання; впровадження

акмеологічних та аксіологічних засад у професійній підготовці педагогічних кадрів; зміцнення інституту сім'ї; збереження національних традицій і цінностей; забезпечення якості освіти на всіх рівнях відповідно до європейських та національних стандартів; формування методологічної культури педагогічних кадрів; забезпечення інтеграції науки і практичної педагогічної діяльності.

У зв'язку з цим українські лінгводидакти по-новому підходять до розуміння місця й ролі вчителя-філолога, способів досягнення поставленої мети (методи, прийоми, засоби, форми), що дозволить вивести на якісно вищий рівень підготовку фахівців у галузі мови й літератури, здатних не тільки до вузькоспеціального вирішення внутрішніх чи зовнішніх філологічних проблем, але й до компаративного аналізу лінгвопредставлення концептосфер різних етносів.

З. Кузьміна, Н. Ничкало, А. Радченко зазначають, що для виконання таких завдань необхідний комплекс педагогічних умов, яким належить особлива роль у навчальному процесі. Педагогічні умови виступають у вигляді комплексу практично реалізованих в освітньому процесі вузу заходів, спрямованих на формування професійної компетентності, реалізацію методики фахового становлення компетентності майбутніх учителів-філологів.

Мета статті – дати визначення поняттям «умова», «педагогічна умова»; на основі порівняльного аналізу класифікацій умов професійної підготовки фахівців виділити педагогічні умови професійної підготовки майбутніх учителів-філологів; детально охарактеризувати компетентісно спрямоване навчання як одну з педагогічних умов формування професійної компетентності майбутніх учителів української мови та літератури.

«Умова» вважається «філософською категорією, в якій відображаються універсальні відношення речі до тих факторів, завдяки яким вона виникає та існує» [1, с. 482]. «Умови» трактуються як «необхідні обставини, особливості реальної дійсності, які уможливають здійснення, створення, утворення чого-небудь або сприяють чомусь» [2, с. 1295].

Стає очевидним, що в довідниковій літературі поняття «умова» має неоднозначне визначення. Умова тлумачиться як «правило, що забезпечує нормальну роботу будь-чого; як філософська категорія, яка виражає ставлення предмета до оточуючих його явищ, без яких він існувати не може» [3, с. 39]; як «фактор» [4], як сукупність об'єктів речей, процесів, відношень, необхідних для виникнення, існування або зміни зумовленого об'єкта [5]; як сукупність перемінних природних, соціальних, зовнішніх та внутрішніх впливів, що позначаються на фізичному, психічному, моральному розвитку людини, її поведінці; вихованні й навчанні, формуванні особистості [6]; як «необхідна обставина, яка робить можливим здійснення, створення, утворення чого-небудь або сприяє

чому» [7, с. 15].

Узагальнюючи різні підходи до визначення категорії «умова», ми будемо дотримуватися думки, що «умови» є сукупністю об'єктів, властивостей і відносин, які сприяють реалізації наявних можливостей.

У межах нашого дослідження важливо з'ясувати семантику поняття «педагогічні умови».

«Педагогічні умови» визначаються як «обставини, від яких залежить та відбувається цілісний продуктивний педагогічний процес професійної підготовки фахівців, що опосередковується активністю особистості, групою людей» [8, с. 243].

В. Андреев, І. Ареф'єв, С. Хатунцева розглядають педагогічні умови як результат відбору й застосування елементів змісту, методів, а також організаційних форм навчання для досягнення конкретних цілей і є запорукою розвитку та вдосконалення педагогічного процесу.

Закономірно, що результативність роботи будь-якої системи залежить насамперед від того, в яких умовах вона функціонує. Для педагогічних систем адекватний вибір умов здатний забезпечити не тільки стійкі показники окремих педагогічних результатів, а й стабільне покращення якості освіти загалом.

У контексті нашого дослідження педагогічні умови – це сукупність заходів педагогічного процесу, які, з одного боку, забезпечують досягнення студентами необхідного рівня сформованості професійної компетентності, а з другого, – сприяють підвищенню ефективності цього процесу.

До таких умов ми відносимо:

- організацію у вищих навчальних закладах компетентісно спрямованого навчання;
- вироблення у студентів лінгводидактичних стратегем і мовленнєво-поведінкової стратегії майбутньої професійної діяльності;
- створення позитивної мотивації у студентів до формування особистісних та професійних якостей.

Перша педагогічна умова – організація у вищих навчальних закладах компетентісно спрямованого навчання – узгоджується з основними положеннями Закону України «Про засади державної мовної політики» (2012):

- проведення ефективної мовної політики, що сприятиме дієвій реалізації стратегії мовної освіти, стійка увага суспільства до загального рівня мовної культури населення;
- консолідація зусиль науковців, педагогів, батьків, спрямованих на розв'язання актуальних завдань сучасної гуманітарної освіти;
- активізація діяльності громадських педагогічних організацій з метою підвищення уваги суспільства до проблем мовної освіти;
- оновлення Концепції мовної освіти в Україні, що дасть змогу

піднести мовну освіту на якісно новий рівень; сприятиме формуванню мовної особистості учня/студента; забезпечить кожному учневі і студенту вільне володіння державною, рідною, іноземними мовами; закладе підґрунтя для вдосконалення власного мовлення впродовж життя;

– упровадження перспективних освітніх технологій – особистісно зорієнтованих, інформаційних, технологій саморозвитку, життєтворчості, партнерської співпраці;

– удосконалення діагностичних засобів відповідно до змісту нової Концепції для визначення рівнів навчальних досягнень учнів / студентів з мов, а також виявлення умов, які позитивно впливають на кінцеві результати засвоєння мов;

– удосконалення змісту мовної освіти у вищих навчальних закладах, що забезпечить формування особистості вчителя-словесника, здатного впроваджувати новітні ефективні технології опанування мовою й мовленням, культурою мовлення, а також мовної особистості спеціалістів різних профілів;

– створення при педагогічних вищих навчальних закладах та інститутах післядипломної педагогічної освіти лабораторій наукового дослідження проблем навчання мов у школі, що сприятиме поєднанню навчальної та науково-дослідної роботи, залученню студентів до науково-пошукової діяльності педагога;

– створення Національного центру мовної освіти України з метою координації дій щодо поліпшення якості мовної освіти, поєднання новітніх наукових досліджень з практичною діяльністю [9].

Ефективна реалізація Закону України «Про засади державної мовної політики» (2012) передбачає системний підхід: оновлення навчально-методичного забезпечення, удосконалення професійної майстерності учителів/викладачів, планомірне і цілеспрямоване управління освітою, залучення до розв'язання проблем мовної культури громадських організацій і суспільства в цілому.

Центральне місце в успішній реалізації завдання взаємного визнання уніфікованих кваліфікацій і ступенів шляхом досягнення суб'єктами навчання визначеної системи компетенцій поряд зі структуруванням освіти посідає організація у вищих навчальних закладах компетентісно спрямованого середовища. Сучасна освітня практика вимагає адаптації до нових ціннісних установок освіти, які постійно змінюються, та розробки і прийняття нової освітньої парадигми. Саме компетентісно спрямоване середовище допомагає втілити в життя ідею саморозвитку освітніх систем, сформувати особистість, здатну орієнтуватися в розмаїтті протиріч сучасного світу, визначати свій власний шлях саморозвитку, самонавчання і самовизначення у професійній кар'єрі.

Досвід впровадження освітніх та педагогічних інновацій у компетентісно спрямоване середовище підтверджує, що для вдосконалення

навчального процесу у вищих навчальних закладах ставляться такі основні завдання:

- 1) технологічна, організаційна та компетентнісно спрямована модернізація навчального процесу;
- 2) удосконалення змісту програм і курсів;
- 3) стажування професорсько-викладацького складу ВНЗ на основі компетентнісного підходу.

Перше завдання можна розв'язати через упровадження стандартних інноваційних технологій і методик, що адаптуються до вимог та рівня компетентнісно-організаційного забезпечення у конкретному навчальному закладі.

Реалізація другого завдання забезпечується шляхом конструювання змісту освіти відповідно до наукових, технологічних та практичних досягнень науки і практики.

Третій аспект залежить від здатності викладача опанувати методикою та від його психолого-педагогічної готовності до прийняття відповідних змін. Впровадження у навчальний процес нових педагогічних та інформаційних технологій – це не заміна однієї «поганої» технології на іншу «добру», а насамперед перехід вищого навчального закладу до нового якісного стану, який, власне, потребує перепідготовки викладачів, оскільки частка всіх інноваційних процесів залежить від творчої активності педагогічного колективу. Активність впровадження технологічних інновацій у вищому навчальному закладі, їх дієвість значною мірою залежать від становлення суб'єктності педагога, тому що особистість викладача та його світоглядні позиції безпосередньо позначаються на змісті освіти.

Перша педагогічна умова передбачає реалізацію діяльнісно-практичного компонента моделі формування професійної компетентності майбутніх учителів-філологів:

– ґрунтовну методологічну підготовку, оволодіння дидактикою навчання майбутніх учителів, технологіями взаємодії, які найбільшою мірою сприяють особистісному професійному розвитку всіх учасників педагогічного процесу. Необхідними чинниками такої підготовки вважаємо високий освітній рівень студентів, різноманітність форм і методів навчання, пізнавальних та культурних потреб; партнерство як форма взаємодії в процесі навчання;

– спрямованість навчально-виховного процесу на майбутню професійну діяльність;

– забезпечення послідовності, цілісності й неперервності етапів розвитку професійної компетентності, на чому акцентують увагу Б. Андрієвський, Г. Жуков, Н. Ничкало, І. Радченко. Неперервність процесу формування професійної компетентності забезпечується превентивною підготовкою вчителів-філологів, яка здійснюється з метою

визначення рівня їх психологічної готовності до професії та рівня відповідності вимогам; проведення семінарів, тренінгів, інших форм фахового розвитку, що сприяють формуванню професійного способу мислення майбутніх вчителів-словесників;

– співпраця викладача і студента сприяє взаємозбагаченню, обміну думками, готовності до професійного діалогу, активності учасників навчального процесу, прагненню до спільної діяльності. Така співпраця забезпечується самостійним і свідомим вибором мети, цінностей, способів навчання з урахуванням особистісних запитів та суспільних вимог до освітньо-професійних програм;

– реалізація індивідуальних можливостей кожного студента здійснюється в умовах усвідомлення диференціації навчання як множинності та варіативності індивідуальних і колективних підходів до реалізації змісту освіти й особистісно орієнтованого навчання, що допоможе майбутнім вчителям швидше адаптуватися до соціальних вимог дійсності та реалізувати свій особистісний потенціал;

– розвиток майбутніх вчителів-філологів як творчих, ініціативних фахівців забезпечується у процесі залучення студентів до науково-дослідної роботи, що сприяє вихованню вимогливості до себе, удосконаленню вміння аналізувати та синтезувати процеси і явища, які відбуваються в галузі філології та суспільстві в цілому, наповненню їх діяльності прагненням визначати сутність явищ, обирати ефективні засоби розв'язання професійних проблем, експериментувати, здійснювати самоаналіз і самооцінку. Дослідники вважають самооцінку складовою частиною структури навчальної діяльності, функція якої полягає в перевірці адекватності способів дії відповідно до поставлених завдань [10]; самоконтролю, його заключного етапу, який дозволяє визначити тим, хто навчається, міру засвоєння способів дій і власних можливостей [11]; внутрішньою основою для прийняття навчального завдання, що, виконуючи регулятивну функцію, бере на себе роль мотиву навчальної діяльності [12]; показником того, як «індивід оцінює себе у відношенні до якоїсь специфічної цінності» [13]; судженням особи про міру наявності в неї тих чи інших якостей, властивостей відповідно до певного еталона, зразка; вияв оцінного ставлення людини до себе [14].

Самооцінка відіграє значну роль в управлінні власною поведінкою, виступає суб'єктивною основою для визначення рівня претензій, тобто тих завдань, що особистість ставить перед собою в житті і реалізувати які вона вважає себе спроможною. Самооцінка дозволяє вчасно відмовитися від початої дії, якщо людина зрозуміла, що ця дія нерезультативна і, тим більше, помилкова. Адекватне чи неадекватне ставлення до себе веде або до гармонійності духу, що забезпечує розумну впевненість в собі, або до постійного конфлікту.

Володіння основами науково-дослідної діяльності забезпечує

розвиток творчості майбутніх вчителів-філологів, який сприяє:

– залученню студентів до роботи у проблемних групах, де обговорюються та засвоюються теоретичні положення і методичні принципи наукової проблеми, над якою працює певна група;

– підвищенню загальнокультурного рівня майбутніх учителів-філологів – забезпечується різноманітними інтересами, глибокими і ґрунтовними знаннями проблем філології, психології, педагогіки, методики, управління. Розвиток загальнокультурного рівня вчителів-філологів сприяє і розвитку їх професійної компетентності. Практикою підвищення загальнокультурного рівня майбутніх вчителів-філологів є моніторингові дослідження [15];

– узагальненню та вивченню практичного досвіду – здійснюється завдяки особистому досвіду (як життєвому, так і професійному). Саме це підкреслює цінність процесу навчання, різних аспектів практичного досвіду, дозволяє виявляти суперечності та невирішені проблеми;

– використанню інтерактивних технологій, завдяки яким розвиваються компетентності особистості. Засобами забезпечення інтерактивного навчання є партнерська взаємодія учасників навчально-виховного процесу, взаємозбагачення, обмін думками, активна співпраця з іншими учасниками навчального процесу, готовність до професійного діалогу. Інтерактивні технології реалізуються у формах ділових та рольових ігор, «методичного калейдоскопа», «круглих столів», «скарбнички вдалих педагогічних прийомів», «аукціону методичних ідей» тощо.

Отже, у результаті проведеного дослідження визначено педагогічні умови формування професійної компетентності майбутніх вчителів-філологів, до яких належать: організація компетентісно спрямованого навчання у вищих навчальних закладах; вироблення у студентів лінгводидактичних стратегем і мовленнєво-поведінкової стратегії майбутньої професійної діяльності; створення у студентів позитивної мотивації до формування особистісних та професійних якостей.

Реалізація педагогічних умов сприятиме забезпеченню організаційно-педагогічного й психолого-педагогічного супроводу процесу формування професійної компетентності майбутніх учителів-філологів, вдосконаленню її методики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Український Радянський Енциклопедичний Словник : в 3 т. / [авт.-уклад. Бабичев Ф. С.]. – К. : Гол. ред. УРЕ, 1987. – Т. 3. – 736 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [авт.-уклад. Бусел В.]. – К. : Ірпінь : Перун, 2001. – 1440 с.
3. Байша К. М. Соціально-педагогічні умови морального виховання студентів у позанавчальній діяльності : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.07 / Байша Кіра Миколаївна. – Херсон, 2000. – 193 с.

4. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования / Илья Романович Гальперин. – М. : Наука, 1981. – 139 с.
5. Каспина В. А. О методах воспитания и их классификации / В. А. Каспина // Советская педагогика. – 1970. – № 1. – С. 84–94.
6. Полонский В. М. Словарь по образованию и педагогике / В. М. Полонский. – М. : Высшая школа, 2004. – 512 с.
7. Кутькина О. П. Педагогические условия формирования медиакомпетентности будущих библиотечно-информационных специалистов : автореф. дис. на соиск. ученой степени канд. пед. наук : спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / О. П. Кутькина. – Барнаул, 2006. – 23 с.
8. Словник-довідник з професійної педагогіки / [авт.-упоряд. Семенова А. В.]. – Одеса : Пальміра, 2006. – 272 с.
9. Закон України «Про засади державної мовної політики» від 03.07.2012 № 5929-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5029-17/page>
10. Брунер Дж. Психология познания / Джером Брунер. – М. : Прогресс, 1977. – 404 с.
11. Кузьмина З. В. Исследование особенностей самооценки личности в условиях успеха и неудач : автореф. дис. на соиск. ученой степени канд. психол. наук : 19.00.01 «Общая психология, психология личности, история психологии» / З. В. Кузьмина. – М., 1973. – 17 с.
12. Захарова А. В. Генезис самооценки : дис. ... доктора псих. наук : 19.00.01 / Захарова Аида Васильевна. – М., 1989. – 350 с.
13. Кон И. С. Социология личности / Игорь Семенович Кон. – М. : Просвещение, 1967. – 234 с.
14. Петров А. Профессиональная компетентность: понятийно-терминологические проблемы / А. Петров // *Alma mater*. – 2004. – № 10. – С. 6–10.
15. Радченко А. Є. Моніторинг професійної педагогічної компетентності вчителя / А. Є. Радченко // *Управління школою*. – 2005. – № 35–36. – С. 24–58.